

บทปาฐกถาพิเศษ

โรงเรียนบันดาลใจ:

การปฏิรูปการศึกษาไทยจากภูมิปัญญารากฐาน

อุทัย ดุลยเกษม นักวิชาการอิสระ

ปาฐกถาในการประชุมวิชาการระดับชาติ “เทคโนโลยีภาคใต้วิจัย” ครั้งที่ 7
ประจำปีการศึกษา 2559 หัวข้อ “โรงเรียนบันดาลใจ: CREATIVE SCHOOLS”
ณ วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช
วันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

เกริ่นนำ

เมื่อเราได้ยินคำว่า “การปฏิรูปการศึกษา” ความรู้สึกแรกที่เกิดขึ้นคือ “ทำไมต้องปฏิรูป” “ปฏิรูปเพื่ออะไร” ที่มีความคิดอย่างนี้เพราะมีความเข้าใจว่า ระบบการศึกษาในแต่ละสังคมเป็น “เครื่องมือ” ของรัฐ ทุกรัฐในโลกนี้ใช้ “ระบบการศึกษา” เป็นเครื่องมือเพื่อให้ได้ผลในสองเรื่องหลักๆ คือ 1) สร้างพลเมืองดีตามค่านิยมของรัฐในแต่ละยุคสมัยและให้มีความภักดีต่อรัฐ ไม่ว่าพลเมืองนั้นจะเป็นเผ่าพันธุ์ใดและนับถือศาสนาใด และ 2) สร้าง “ทรัพยากรมนุษย์” ที่รัฐต้องการเพื่อรองรับระบบเศรษฐกิจและระบบการเมืองในแต่ละยุคสมัย

ความรู้สึกต่อมาคือ ความคิดที่ว่า ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันต้องมีปัญหาบางอย่าง เช่น อาจจะได้ประสิทธิภาพในการสร้างพลเมืองหรือทรัพยากรมนุษย์ หรือ การสร้างทรัพยากรมนุษย์ล้าสมัยไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว หรือ ทิศทางการพัฒนาประเทศโดยรวมเปลี่ยนไปจากเดิม ฯลฯ การปฏิรูประบบการศึกษานั้นจะปฏิรูปเป็นบางเรื่องหรือปฏิรูปทั้งระบบก็ได้ แต่ถ้าเป็นการปฏิรูปเป็นบางเรื่อง จะมีเรื่องที่ปฏิรูปเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ ดังนี้

- (1) ปฏิรูปปรัชญาหรือเป้าหมายการศึกษา
- (2) ปฏิรูประบบหรือโครงสร้างการบริหารจัดการ
- (3) ปฏิรูปหลักสูตร
- (4) ปฏิรูปครูผู้สอนและกระบวนการเรียนการสอน
- (5) ปฏิรูปการฝึกหัดครู
- (6) ปฏิรูประบบการวัดและการประเมินผล

เป็นต้น

แต่หัวข้อที่ผู้จัดการประชุมครั้งนี้ตั้งไว้ เป็นประเด็นที่ยากและลึกมากที่สุด เพราะประเด็นมีนัยที่สำคัญคือ จะปฏิรูปการศึกษา (ไทย) จากภูมิปัญญารากฐานอย่างไร คำว่าภูมิปัญญารากฐานนี้แหละคือความยากเพราะไม่รู้ว่าจะหมายถึงอะไร และถ้ามีการปฏิรูปการศึกษาจากภูมิปัญญารากฐานซึ่งไม่รู้ว่าเป็นอะไรแล้ว จะทำให้โรงเรียนเป็นโรงเรียนบันดาลใจหรือไม่ ก็ไม่รู้ได้ เพราะ คำว่า “โรงเรียนบันดาลใจ” ผู้ตั้งหัวข้อการบรรยายในวันนั้นบอกว่าแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Creative school ซึ่งมีความหมายว่ากระไรก็ไม่รู้ได้อีกเช่นกัน เพราะอ่านจากหนังสือของ Sir Ken Robinson ก็ไม่มีอะไรใหม่ ที่ “บันดาลใจ” อย่างน้อยก็ไม่ “บันดาลใจ” ผม

ภูมิปัญญารากฐาน (Foundation of human wisdom)

ความไม่รู้และความไม่ชัดเจนในประเด็นเหล่านี้ คิดในแง่หนึ่งผมถือเป็นเรื่องบวกเพราะผมสามารถตีความเอาเองโดยไม่ติดกับกรอบหรือกฎเกณฑ์ใดๆ อันอาจจะถือได้ว่าเป็น Creativity อย่างหนึ่ง ก็ยังได้ จริงไหมครับ

แต่ที่จริง คำว่า “ภูมิปัญญารากฐาน” อาจจะต้องตีความหมายดังที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Indigenous หรือ Traditional wisdom หรือ Indigenous/Traditional knowledge ก็ได้ และในปัจจุบันนี้ ในวงการการศึกษาทั่วโลกได้มีการยอมรับถึงความสำคัญและประโยชน์ของ Indigenous wisdom/knowledge กันมากขึ้นแล้ว ทั้งในระดับรัฐบาลของหลายๆประเทศและในระดับองค์การระดับสากล เช่น UNESCO เป็นต้น หน่วยงานที่มีชื่อว่า The American Association

for Advancement of Science ได้ให้คำนิยามคำว่า Traditional knowledge ไว้ดังนี้

“Traditional knowledge is the information that people in a given community, based on experience and adaptation to a local culture and environment, have developed over time, and continue to develop. This knowledge is used to sustain the community and its culture and to maintain the genetic resources necessary for the continued survival of the community.

ซึ่งโดยสาระแล้ว ภูมิปัญญารากฐาน คือ ธรรมชาติ (Nature) และ หลักเกณฑ์ของธรรมชาติ (Law of nature) ที่มนุษย์นำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพทางระบบนิเวศและวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลาย นั่นเอง

ด้วยเหตุดังนั้น คำว่า **ภูมิปัญญารากฐาน** ที่ผมตีความนั้น จะครอบคลุม 4 เรื่องหลักๆ คือ

เรื่องที่ 1 เป็นภูมิปัญญารากฐานเกี่ยวกับธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ โดยที่มีความเชื่อว่าเด็กที่เกิดมาทุกคนเป็นผู้ที่เรียนรู้ตามธรรมชาติ (Natural learners) เป็นผู้มีธรรมชาติในด้านการใฝ่รู้อยากรู้ อยากเห็น (Curiosity) เป็นผู้ที่มีความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creativity) เป็นผู้ที่มีความสงสัยและประหลาดใจในสิ่งที่เห็นหรือได้ยิน (Wonder) เป็นผู้มีแรงกระตุ้นหรือแรงบันดาลใจเป็นพื้นฐาน (Intrinsic motivation) แต่การวิจัยได้ยืนยันให้เห็นว่าระบบโรงเรียนที่ดำเนินการกันอยู่ได้ทำให้ธรรมชาติเหล่านี้ต้องหดหายไปตามจำนวนปีที่เด็กอยู่ในโรงเรียน และโครงสร้างของโรงเรียนยังมีลักษณะคล้ายคุกอีกด้วยเพราะตัดขาดเด็กนักเรียนจากโลกแห่งความเป็นจริง

เรื่องที่ 2 เป็นภูมิปัญญารากฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์เช่นกัน คือเชื่อกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ คำว่า “ประเสริฐ” หมายความว่ามนุษย์เรียนรู้ได้โดยไม่มีจุดจำกัดและการเรียนรู้เองที่ทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมด้านต่างๆ โดยไม่ใช้ “สัญชาตญาณ” (Instinct) เป็นตัวผลักดันหรือตัวกำกับ แต่ใช้ตัวผลักดันหรือตัวกำกับอื่นๆ เช่น ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความรู้ ฯ ในการแสดงออกด้านพฤติกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะทำหรือไม่ทำในเรื่องใดๆ

เรื่องที่ 3 เป็นภูมิปัญญารากฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์เป็น Active being มิใช่ Passive being เพราะมนุษย์จะเผชิญกับปัญหาและความท้าทายต่างๆ อย่างแข็งขัน (Active) มากกว่า การตั้งรับอย่างยอมจำนน (Passive) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ มนุษย์คิดเองและตัดสินใจเองได้ ไม่ต้องมีคนมาสั่งให้ทำ

เรื่องที่ 4 ภูมิปัญญารากฐานที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นธรรมชาติ หรือความเป็นปกติหรือความเป็นธรรมดา ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญคือ อะไรที่เป็นธรรมชาติหรือเป็นปรกติมันต้องมีความหลากหลาย (Diversity) อะไรที่เป็นธรรมชาติหรือเป็นปรกติต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Inter-dependence) และอะไรที่เป็นธรรมชาติหรือเป็นปรกติต้องมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Constant change)

ทั้งหมดนี้ ผมเห็นว่า เป็นภูมิปัญญารากฐานที่แท้จริงเพราะเป็นธรรมชาติ (Nature) และเป็นหลักเกณฑ์ของธรรมชาติ (Law of nature) ด้วยเหตุดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาไทยจากภูมิปัญญารากฐาน จึงต้องเป็นการปฏิรูปที่ตั้งอยู่บนภูมิปัญญารากฐานทั้งสี่ประการที่กล่าวแล้ว กล่าวคือ การปฏิรูปการศึกษาไทยต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติของมนุษย์เพื่อให้ผู้เรียนหรือนักเรียนได้พัฒนาศักยภาพด้านความใฝ่รู้ใฝ่เรียน (Curiosity) ด้านความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creativity) ด้านความสงสัยและประหลาดใจในสิ่งที่เห็นและได้ยิน (Wonder) ที่เป็นแรงผลักดันตามธรรมชาติแล้ว (Intrinsic motivation) การปฏิรูปการศึกษาต้องไม่เป็นการทำลายธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ดังกล่าวนี้ นอกจากนี้การปฏิรูปการศึกษาไทยต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานภูมิปัญญารากฐานเกี่ยวกับลักษณะการเรียนรู้ของมนุษย์ที่ไม่มีจุดสิ้นสุดและเพื่อให้การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ถูกกำหนดโดยสัญชาตญาณประการสุดท้ายการปฏิรูปการศึกษาไทยต้องตั้งอยู่บนภูมิปัญญารากฐานด้านที่เกี่ยวกับความเป็นธรรมชาติหรือความเป็นปรกติ กล่าวคือ การปฏิรูปการศึกษาไทยต้องพิจารณาหรือคำนึงถึงความหลากหลาย โดยเฉพาะความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายด้านระบบคิดของนักเรียนในสังคมไทย และการปฏิรูปการศึกษาไทยต้องพิจารณาหรือคำนึงถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของระบบต่างๆ ทั้งในระบบการศึกษาเองและกับระบบอื่นในสังคม เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองและระบบสังคมและวัฒนธรรม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การปฏิรูปการศึกษาต้องให้ความสำคัญกับความร่วมมือกันมากกว่าการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันนั่นเอง ประการต่อมาการปฏิรูปการศึกษาไทยต้องพิจารณาหรือคำนึงถึงธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ว่าไม่มีอะไรหยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ทุกสิ่งทุกอย่างมีการเคลื่อนไหว (Dynamic) และเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (Constant change)

แท้ที่จริงการปฏิรูปการศึกษาจากภูมิปัญญารากฐานดังกล่าวนี้ เป็นการปฏิรูปการศึกษาที่น่าสนใจมากที่สุด เพราะในสังคมปัจจุบันและสังคมในอนาคต เป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Very dynamic) และเป็นสังคมที่มีความซับซ้อน

มาก (Very complex) นอกจากนั้นยังเป็นสังคมที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างชนิดแยกไม่ออก (Inter-connected)

รูปร่างหน้าตาของระบบการศึกษา ที่ปฏิรูปจากภูมิปัญญารากฐาน

ถ้าเราปฏิรูปการศึกษาโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญารากฐาน 4 ประการหลักที่กล่าวมาแล้ว เราจะเห็นรูปร่างหน้าตาของระบบการศึกษาไทยในด้านต่างๆเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก และมีความชัดเจน ดังจะได้กล่าวเป็นประเด็นๆ ไปดังนี้

1) ในด้านปรัชญาหรือแนวคิดด้านการศึกษามิใช่เป็นปรัชญาแบบเดียวตายตัวทั้งประเทศที่ต้องการสร้างเด็กหรือผู้เรียนให้มีลักษณะเหมือนกันทุกอย่าง เนื่องจากสังคมไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural diversity) รัฐต้องให้เสรีภาพกับกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ สามารถจัดการศึกษาตามปรัชญาที่แต่ละกลุ่มยึดถือได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ การจัดการศึกษามีความหลากหลายและมีทางเลือกเพิ่มขึ้น

2) ในด้านโครงสร้างการบริหารจัดการด้านการศึกษามีความแตกต่างหลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายหรือปรัชญาการศึกษาที่มีความหลากหลาย ด้วยเหตุดังนั้นการควบคุมด้วยอำนาจจากส่วนกลางจะลดน้อยลง

3) หลักสูตรและเนื้อหาของหลักสูตรจะมีความหลากหลายและมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ตามปรัชญาการศึกษาแต่ละปรัชญา หลักสูตรการศึกษาของสถานศึกษา ไม่จำเป็นต้องเป็นแบบเดียวกันทุกโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาระดับใดหรือการศึกษาประเภทใด

4) กระบวนการเรียนการสอนจะเปลี่ยนแปลงไปบนพื้นฐานของภูมิปัญญารากฐานแห่งความเป็นมนุษย์ เช่น กระบวนการเรียนการสอนต้องเป็นแบบ Active learning มิใช่แบบ Passive learning ดังที่เป็นอยู่ กระบวนการเรียนการสอนต้องคำนึงถึงภูมิปัญญารากฐานเกี่ยวกับธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ที่กล่าวแล้ว คือ มนุษย์มีความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) มนุษย์มีความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creativity) และมนุษย์มีข้อสงสัยและมีความประหลาดใจในสิ่งที่เห็นหรือได้ยิน (Wonder) นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์เรียนรู้ได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัด เป็นต้น และที่สำคัญกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ที่ดีที่สุดจะเป็นการเรียนรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นแบบ Participatory-Horizontal-Interactive-Integrated (PHII) Learning process นั่นคือ กระบวนการเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือ การที่ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ (Participatory) และ

ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนต้องอยู่ในระดับระนาบ (Horizontal) กระบวนการเรียนรู้ต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับเด็กและเด็กกับครู (Interactive) และสุดท้าย กระบวนการเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือ การเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated) เป็นต้น

5) กระบวนการจัดการศึกษาและกระบวนการเรียนการสอนต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมชาติหรือความเป็นปรกติ กล่าวคือ ต้องให้มีความหลากหลาย ต้องเป็นการร่วมมือพึ่งพาอาศัยกัน มิใช่เป็นการแข่งขันกัน และต้องเข้าใจว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นการจัดการศึกษาจะหยุดนิ่งอยู่กับที่ไม่ได้ เช่น การปรับเปลี่ยนหลักสูตรอาจต้องเร็วมีใช้รอบ 5 ปี การฝึกทักษะด้านต่างๆ ต้องเปลี่ยนเร็ว เพราะยุค ที่เรียกว่า The 4th Industrial revolution หรือ ยุค 4.0 นั้น ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงเร็วมาก เนื่องจากความก้าวหน้าทางด้าน Digital technology ด้าน Physics และด้าน Biotech ยุคนี้เป็นยุคที่วิทยาการสามอย่างนี้มาบรรจบกัน และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ชนิดถอนรากถอนโคน (Radical change) ทำให้การดำรงชีวิตของคนต้องปรับเปลี่ยนอย่างมาก งานอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้น งานอาชีพเก่าๆ หมดความสำคัญลงไปจนเกือบหมดสิ้น เพราะฉะนั้นการพัฒนาครูผู้สอนและผู้บริหารสถานศึกษาต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น

ประเด็นที่สำคัญมากอีกประเด็นหนึ่งคือ การจัดการศึกษาที่ตั้งอยู่บนภูมิปัญญารากฐานที่กล่าวมาแล้วนั้นมันมีที่สำคัญมากคือ เราต้องไม่เน้นหรือให้ความสำคัญกับด้านวิชาการมากเกินไป จนละเลยการสร้างคุณลักษณะหรือคุณสมบัติให้แก่ผู้เรียน สำหรับการใช้ชีวิตและการทำงานอาชีพในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซับซ้อนและมีความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งต่างๆ ชนิดแยกออกจากกันได้ยาก ด้วยเหตุดังนั้นคุณสมบัติหรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้สำเร็จการศึกษาจากระบบการศึกษาที่ตั้งอยู่บนภูมิปัญญารากฐานที่กล่าวมาคือ ความสามารถในการปรับตัวอย่างรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง (Adaptability) มีความคิดเชิงวิเคราะห์และสังเคราะห์ (Critical and synthesizing ability) สามารถใช้ข้อมูลที่มีมากมายหลากหลายอย่างรู้เท่าทัน (Be able to make wise use of data and information) มีความคิดในเชิงสร้างสรรค์ (Creativity) ไม่ติดอยู่กับกฎเกณฑ์แบบเดิมๆโดยไม่พิจารณาถึงบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ต้องเป็นผู้ที่มีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียนตลอดเวลา (Curiosity) และรู้จักแสวงหาแหล่งข้อมูลและเลือกใช้แหล่งข้อมูลอย่างรู้เท่าทัน มีความรู้ความสามารถในด้านการจัดการเรื่องระบบเงินตรา (Financial management) และระบบตลาดสมัยใหม่อย่างรู้เท่าทัน มีความ

สามารถในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพและที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากันคือ ต้องเป็นผู้ที่เคารพในความแตกต่างหลากหลายทั้งในด้านวัฒนธรรมและวิถีคิด การมีทักษะและความสามารถในการพิจารณาไตร่ตรองและยังคิดได้ สำหรับคุณลักษณะด้านคุณธรรมและจริยธรรมตลอดจนความซื่อสัตย์สุจริตและความมานะอดทนตลอดจนการมีจิตสาธารณะ เป็นคุณลักษณะที่เป็นพื้นฐานของการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมอยู่แล้ว ระบบการศึกษาและระบบการเลี้ยงดูของครอบครัวต้องร่วมมือกันในการปลูกฝังสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นจริง

สรุป

การปฏิรูปการศึกษานบนภูมิปัญญารากฐานที่กล่าวมานี้ แม้จะฟังแล้วน่าสนใจและน่าประทับใจ แต่ในแง่ของรัฐ การปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางนี้ยากที่จะเกิดขึ้นได้ในระดับชาติ เพราะทุกรัฐต้องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือของรัฐในการสร้างชาติและพัฒนาประเทศตามแนวทางของรัฐและทุกรัฐต้องการยึดกุมอำนาจไว้ในส่วนกลาง การยินยอมให้มีการจัดการศึกษานบนพื้นฐานของภูมิปัญญารากฐานที่กล่าวมาเป็นการท้าทายต่ออำนาจรัฐอยู่ไม่น้อย ด้วยเหตุดังนั้น ถ้าเราเห็นว่า การจัดการศึกษาตามแนวทางการ “ปฏิรูป” บนพื้นฐานของภูมิปัญญารากฐานที่กล่าวมามีประโยชน์ต่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์เพื่อให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ซับซ้อนและมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันชนิดแยกไม่ออกนั้น การปฏิรูปการศึกษาที่จะก่อให้เกิด “โรงเรียนบันดาลใจ” ตามที่คาดหวัง มีหนทางเดียวที่มีความเป็นไปได้ นั่นคือการปฏิรูปการจัดการศึกษาในระดับสถานศึกษาหรือระดับโรงเรียน เช่น ในระบบการศึกษาของเทศบาล ในโรงเรียนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน และในโรงเรียนเอกชน เป็นต้น โดยจัดกระบวนการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์และธรรมชาติของสรรพสิ่งดังที่กล่าวมา ผมคิดว่า การ “ปฏิรูป” การจัดการ

ศึกษาในระดับโรงเรียนหรือระดับสถานศึกษาหรือระดับท้องถิ่นสามารถกระทำได้ ถ้าผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในระดับนี้มีความเข้าใจในสิ่งที่ผมกล่าวมา เพราะผลลัพธ์การเรียนรู้จะไม่ขัดกับเป้าหมายของการจัดการศึกษาของรัฐ เพราะคุณลักษณะที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนจะสอดคล้องกับที่ระบุไว้ในมาตรา 6 และมาตรา 7 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไข พ.ศ. 2545 เพราะฉะนั้นการ “ปฏิรูป” การจัดการศึกษาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญารากฐานในระดับสถานศึกษาหรือระดับโรงเรียนและระดับท้องถิ่นจึงเป็นประเด็นที่พึงพิจารณาอย่างยิ่งเพื่อการปฏิบัติจริง

การบรรยายในวันนี้จึงมีความคาดหวังให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาในระดับนี้เป็นสำคัญ ถ้ามีคำถามว่า จะเริ่มต้นกันอย่างไร ผมมีข้อเสนอ ดังนี้

ในแต่ละหน่วยงาน (เช่น เทศบาล อบจ. ตำรวจตระเวนชายแดน ผู้รับใบอนุญาตจัดตั้งโรงเรียน) จัดตั้งคณะทำงานขึ้น 1 คณะ ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการปฏิรูปการศึกษานบนภูมิปัญญารากฐานที่กล่าวแล้ว และให้คณะทำงานชุดนี้ ดำเนินงานในเรื่องต่อไปนี้อย่างจริงจัง

- 1) ช่วยให้ผู้รับผิดชอบระดับนโยบายการศึกษาเข้าใจในหลักการทั้งหมด
 - 2) ช่วยพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการและปรับเปลี่ยนวิธีคิด (Mindset) เกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาและการจัดการศึกษาเสียใหม่
 - 3) ช่วยพัฒนาครูผู้สอนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักการและปรับเปลี่ยนวิธีคิดและทักษะที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงทั้งในด้านกระบวนการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้
 - 4) ทำความเข้าใจกับพ่อแม่และผู้ปกครองของเด็กนักเรียนให้มีความเข้าใจในหลักการดังกล่าว
- ผมคิดว่า ถ้าทำได้แบบนี้ โอกาสที่จะมีการ “ปฏิรูปการศึกษา” บนภูมิปัญญารากฐานจะมีความเป็นไปได้จริงในทางปฏิบัติครับ